



ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ АВАРІЙНОГО КОМІСАРА

Приходько А.А.

Харківський національний університет внутрішніх справ

Проаналізовано основні положення чинного законодавства та практичний аспект договірних відносин за участю аварійних комісарів; визначено правову природу договору про надання послуг аварійного комісара.

Ключові слова: аварійний комісар, послуга аварійного комісара, договір про надання послуг аварійного комісара, правова природа договору

Проанализировано основные положения действующего законодательства и практический аспект договорных отношений при участии аварийных комиссаров; определено правовую природу договора о оказании услуг аварийного комиссара.

Ключевые слова: аварийный комиссар, договор о предоставлении услуг аварийного комиссара, услуга аварийного комиссара, правовая природа договора

The original position of current legislation and practical aspect of contractual relations with the assistance of average adjusters are parsed; definitely legal nature of the contract on rendering of services of the average adjuster.

Keywords: average adjuster, contract on rendering of services of the average adjuster, services of the average adjuster, legal nature of the contract

Договір про надання послуг аварійного комісара є новизною як для українського суспільства так і для вітчизняної правової системи. За таких умов виникає ряд проблем практичного та теоретичного характеру. В науці цивільного права не сформована єдина концепція щодо природи договірних відносин за участю аварійних комісарів. Практичний досвід свідчить, що відсутність нормативно-правового закріплення основних положень договору про надання послуг аварійного комісара призводить до спотворення договірних відносин за їх участю, або застосування договірних конструкцій, які не відповідають діяльності аварійних комісарів.

Огляд літератур дає можливість зробити висновок, що сьогодні немає жодного комплексного дослідження присвяченого договірним відносинам за участю аварійних комісарів. Частково правовий статус аварійних комісарів був визначений наступними науковцями: Хоріном Л, Зайцем О., Мельниковою Л.Н., Коломиною Е.В., Шаховою В.В., Ткаченком Н.В., Мачунським В.В., Грищенком Н.Б., Райзбергом Б.В., Лозовским Л.Л., Стародубцевою Е.В та ін.

В рамках даної статті, аналізуючи чинне законодавство, практичні матеріали в сфері діяльності аварійних комісарів України та зарубіжний досвід, необхідно встановити правову природу договору про надання послуг аварійного комісара.

Розуміння сутті договірних зобов'язань за участю аварійного комісара, повинно починатись із розуміння самого поняття «аварійний комісар». Дане поняття походить із країн Західної Європи. Європейські аналоги – *average adjuster* або *average agent* (Англія), *commissaire d'avarie* (Франція). Історія аварійного комісарства свідчить, що першочергово аварійні комісари були представниками страхових компаній, завданням яких було розслідування страхових випадків. Так, як одним із перших видів страхування було страхування перевезення

вантажів, то відповідно перші аварійні комісари розслідували страхові випадки в сфері перевезення вантажів, зокрема морського перевезення. Тоді аварійне комісарство, як вид підприємницької діяльності не розглядалось, аварійні комісари були штатними працівниками страхових компаній.

Сьогодення дає підстави стверджувати, що зараз аварійне комісарство вийшло на новий рівень розвитку і набуло підприємницької форми, а аварійні комісари – статусу самостійних суб'єктів підприємницької діяльності, які надають свої послуги на оплатній основі. Враховуючи сказане, логічно, що правовою формою закріплення правовідносин за участю аварійних комісарів став цивільно-правовий договір.

Аварійне комісарство, як окремий інститут правової систем України, знаходиться на дуже низькому як правовому регулюванні так і науковому дослідженні. Що стосується законодавчого регулювання, то положення що визначають статус аварійного комісара та регулюють його діяльність частково окреслені в Законні України «Про страхування»[1], Законні України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів»[2], Типовому положенні про організацію діяльності аварійних комісарів[3] (далі – Типове положення) та Порядку залучення Моторним (транспортним) страховим бюро України аварійних комісарів для визначення причин настання страхових випадків, розміру збитків та перевірки дій страховика[4]. На науковому рівні відсутні комплексні дослідження, які б торкались питання організації діяльності аварійних комісарів. Правовідносини за участю аварійних комісарів частково окреслені в галузі страхування, однак в цих відносинах аварійні комісари виступають в якості представників страхових компаній наділених повноваженнями розслідувати страхові випадки [5].



Легальне поняття аварійного комісара закріплене в Законі України «Про страхування» та продубльоване в Типовому положенні, відповідно *аварійний комісар — особа, яка з'ясовує причини настання страхового випадку та визначає розмір збитків і відповідає кваліфікаційним вимогам, передбаченим законодавством*. Згідно з пунктом 5 Типового положення, діяльність аварійного комісара щодо з'ясування обставин і причин настання страхового випадку та визначення розміру збитків провадиться на підставі договору із страховиком. Однак проблема полягає в тому, що законодавець не закріпив правового регулювання такого договору, віднісши тим самим, цей договір до категорії непоіменованих договорів, тобто таких моделей, які не передбачені в законі. В таких договорах сторони самі повинні формулювати зміст договору і зобов'язання, при цьому вони можуть використовувати аналогію закону і загальні норми зобов'язального права, а також аналогію права, виходячи з загальних начал і сенсу цивільного законодавства, вимог сумлінності, розумності та справедливості [6, ст. 396-397].

Нетиповість даного договору створює проблеми при визначенні правової природи договору. З однієї сторони такий договір можна розглядати, як різновид договору про надання послуг (гл. 63 ЦК України). При цьому визначивши його як договір про надання послуг аварійного комісара. З іншої — як різновид договору підряду (гл. 61 ЦК України), а саме договір на виконання робіт із з'ясування обставин і причин настання страхового випадку та визначення розміру збитків, як це визначено в Типовому положенні.

З метою з'ясування до якого типу договорів можна віднести вказаний договір необхідно проаналізувати конструкції договірних зобов'язань договору підряду та договору про надання послуг, провести системний аналіз цивільних правовідносин за участю аварійних комісарів і на основі цього встановити природу договірних зобов'язань за участю аварійних комісарів. Так, згідно із ст. 837 ЦК України за договором підряду одна сторона (підрядник) зобов'язується на свій ризик виконати певну роботу за завданням другої сторони (замовника), а замовник зобов'язується прийняти та оплатити виконану роботу. Договір підряду може укладатися на виготовлення, обробку, переробку, ремонт речі або на виконання іншої роботи з переданням її результату замовникові. Буквальне тлумачення даної статті дає можливість стверджувати, що предметом договору підряду є визначений речовий результат, який має реальне матеріальне відображення в існуючому об'єктивному світі, передається замовнику і служить невідомою (істотною) умовою зобов'язання.

А виходячи із поняття аварійного комісара, закріпленого в законодавстві, предметом діяльності аварійного комісара є з'ясування причини настання страхового випадку та визначення розміру збитків. Окрім того, як свідчить практика, діяльність аварійного комісара на місці дорожньо-транспортної пригоди не обмежується основними завданнями покладеними на нього законодавством. Аварійний комісар, у разі необхідності, на-

дає першу медичну допомогу, юридичну консультацію щодо обставин пригоди, організовує евакуацію транспортного засобу, забезпечує безпеку руху та надає ряд інших послуг необхідних в даних умовах. Отже, предметом договору буде являтися з'ясування причини настання страхового випадку, визначення розміру збитків, а також комплекс послуг необхідних в умовах настання страхового випадку. На основі викладеного, можна зробити висновок, що до договору підряду в «чистому вигляді» даний договір відноситись не може.

Наступним кроком, повинен бути аналіз поняття «послуга» і змісту договору про надання послуг. Стаття визначає «послугу» як об'єкт цивільних прав. Відповідно до цієї статті результати робіт та послуги — це самостійні об'єкти цивільних прав. В більшості статей ЦК України послуги фігурують в якості об'єктів зобов'язань. В статті 509 ЦК України сказано, що в силу зобов'язання одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання виникають з договору внаслідок спричинення шкоди та з інших підстав, вказаних в ЦК України.

Згідно з класичними правилами цивілістичної науки послуга не має оречечвленого результату. Послуга проявляється в її ефекті, який сприймається зачасти на рівні відчуттів. Вона надається конкретною особою, індивідуалізується, стає в якійсь мірі унікальною, ексклюзивною, хоча і продовжує відноситись до певного виду діяльності. Послуга також має властивість синхронності надання і отримання. Отримання її замовником та процес надання послуги виконавцем відбувається одночасно. [7, с.18]

Окрім того, необхідно враховувати, що послуги, як такі, зводяться до вчинення певної дії або здійснення певної діяльності (п. 1 ст. 901 ЦК України). Безумовно, в результаті надання послуг буде досягнуто певного результату, але не в формі заново створеної чи обробленої речі. Іншими словами, ефект послуги полягає в тому, що її можна сприймати, а в окремих випадках — спостерігати, але не можна отримати як річ.

Отже на основі викладеного можна зробити висновок, що послуга в процесі її надання не приносить ніякого матеріального результату, вона сама по собі є цінністю, за якою замовник звертається до виконавця. Надання аварійним комісаром консультативних та інформаційних послуг (роз'яснення ПДР, положень адміністративного та кримінального законодавства на місці події, приблизне визначення вартості пошкодження застрахованого об'єкта, терміни та умови отримання страхових виплат та ін.), медичних послуг (надання першої медичної допомоги потерпілим), психологічних послуг (надання психологічної підтримки та зняття стресової напруженості), транспортних послуг (у разі необхідності аварійний комісар може самостійно відвести особу або майно до визначеного місця) дає право віднести вказаний договір до категорії договорів про надання послуг,



тим більше, що питома вага послуг значно більша, а ніж об'єм виконаних робіт щодо з'ясування причин настання пригоди та встановлення розміру шкоди. Специфіка діяльності аварійних комісарів полягає в тому, що аварійні комісари не є спеціалістами в сфері надання окремого виду послуг, як то, наприклад лікар – медичні послуги, юрист – юридичні послуги тощо. Їх діяльність різнопланова і набір послуг носить комплексний характер в залежності від конкретних обставин. Тому аварійний комісар надає медичні послуги лише в об'ємі першої медичної допомоги, юридичні послуги – лише у вигляді консультації щодо порядку отримання відшкодування та дії Кодексу про адміністративні правопорушення у разі настання ДТП і т.д. Комплекс таких послуг, вважаємо доцільним визначити як «послугу аварійного комісара». Відповідно договір повинен іменуватись, як договір про надання послуг аварійного комісара.

В статті 901 ЦК України сказано, що за договором про надання послуг виконавець зобов'язується за завданням замовника надати послуги (вчинити визначені дії або здійснити визначену діяльність), а замовник – оплатити дані послуги. Як вже було сказано вище, суть діяльності аварійного комісара, дає підстави стверджувати, що договір про надання послуг аварійного комісара укладається безпосередньо для надання визначеного законом та домовленістю сторін комплексу послуг. Таким чином можна зробити наступні висновки:

Правовідносини за участю аварійного комісара – це відносини, які виникають на основі договору (п. 5 Типового положення).

- Сторонами даного договору є замовник послуг, тобто страховик або страхувальник (кредитор) та аварійний комісар або служба аварійних комісарів (боржник).
- Послуги, які надаються боржником (аварійним комісаром), являються активною формою послуг, так як вони являють собою з'ясування причин настання страхового випадку, визначення розміру збитків та надання інших пов'язаних з настанням страхового випадку послуг.
- Договір про надання послуг аварійного комісара можна віднести до різновиду договорів платного надання послуг.
- Вище викладене дає підстави стверджувати, що договір про надання послуг аварійного комісара відноситься до договору про надання послуг, однак повний та всебічний аналіз законодавства, що регулює діяльність аварійних комісарів, вносить певні сумніви в таке твердження.

В пункті 16 Типового положення сказано, що на підставі проведеного дослідження і зібраних документів аварійний комісар складає аварійний сертифікат. Іншими словами, законодавець визначив, що результатом діяльності аварійного комісара є професійний висновок виражений в аварійному сертифікаті – документ, в якому зазначаються обставини і причини настання страхового випадку та розмір заподіяної шкоди.

Згідно із ст. 25 Закону України Про страхування «Здійснення страхових виплат і виплат страхового

відшкодування проводиться страховиком згідно з договором страхування на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування) і *страхового акта (аварійного сертифіката)*, який складається страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром) у формі, що визначається страховиком.» Що дає підстави стверджувати, що аварійний сертифікат має вагоме значення в системі цивільно-правових відносин, так як він є офіційним документом на основі якого виплачуються чи не виплачуються кошти страхувальнику у разі настання страхового випадку. І у разі виникнення цивільно-правового спору аварійний сертифікат набуватиме значення доказу по справі або може бути самостійною причиною спорів.

Таким чином, бачимо що результатом діяльності аварійного комісара є аварійний сертифікат, який має вираження в матеріальному світі (так як це документ) існує незалежно від того, чи продовжує аварійний комісар надавати послугу замовнику. Відповідно, цінність послуг аварійного комісара полягає в тому, що їх результатом є аварійний сертифікат, який може виступати самостійним об'єктом цивільно-правових відносин і не бути «прив'язаним» до особистості аварійного комісара. Тобто, аварійний сертифікат може бути відокремлений від особистості виконавця (аварійного комісара), бути переданий виконавцем замовнику і доступний для будь-якої заінтересованої особи.

Таким чином, у випадку залучення аварійного комісара з метою отримання аварійного сертифіката, а не отримання корисного ефекту від наданих послуг, тобто з метою отримання речового результату – аварійного сертифікату (документу), договір про надання послуг аварійного комісара «в чистому вигляді» не може відноситись до договору про надання послуг по таким причинам:

- Договір буде укладатись з метою отримання конкретного результату – аварійного сертифікату.
- Аварійний сертифікат – це документ, який має своє матеріальне вираження.
- Аварійний сертифікат може існувати незалежно від особи аварійного комісара, тобто особи, яка його видала.
- Аварійний сертифікат продовжує своє існування незалежно від того, закінчилися чи ні договірні правовідносини між виконавцем (аварійним комісаром) та замовником.
- Аварійний сертифікат може бути самостійним об'єктом цивільно-правових відносин.
- В той же час нами було встановлено, що договір про надання послуг аварійного комісара не відноситься до договорів підляда.

У зв'язку з чим виникає питання: що ж це за договір і яка його правова природа?

Як відмічає Д. Степанов, послуги, згруповані за ознакою відсутності речового результату, можна умовно визначити як «чисті послуги». До них відносяться перевозка, договір банківського рахунку, зберігання, доручення, комісії, лікувально-профілактичні, турис-



тичні послуги, послуги зв'язку та інші. Але на ряду із «чистими послугами», існують і послуги, які витікають із змішаних договорів. Їх специфіка полягає в тому, що послуги, які надаються на основі договору, який включає елементи різних договорів [7, с.18].

Легальне визначення змішаного договору наводиться в ч. 2 ст. 628 ЦК України: *сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (змішаний договір)*. Зобов'язання, які випливають із змішаного договору, можуть одночасно відноситись як до зобов'язання по наданню послуг, так і до інших груп зобов'язань.

Як стверджує Д. Степанов, специфічною особливістю послуг, які надаються на основі змішаних договорів, є можливість виникнення стійкого оречевленого результату. Виникнення оречевленого результату із змішаного договору, за яким серед іншого мають місце послуги, не призводить до змішування робіт та послуг: кінцевим результатом тут є наслідки роботи.

Отже на основі викладеного можна зробити висновок, що договір про надання послуг аварійного комісара відноситься до категорії змішаних договорів,

так як він поєднує в собі наступні елементи різних договорів:

- *договору надання послуг* — послуг аварійного комісара спрямованих на з'ясування причини настання страхового випадку та визначення розміру збитків, а також інших пов'язаних із настанням страхового випадку послуг;
- *договору підряду* — отримання за фактом виконання послуг визначеного результату — аварійного сертифіката, який не пов'язаний з особою виконавця і може продовжувати своє існування як індивідуально визначена річ.

Законодавство встановлює різні принципи правового регулювання підряду і оплатного надання послуг. Основна різниця полягає в питаннях оплати послуг, їх якості, відповідальності сторін та ін..

У зв'язку з цим, на наш погляд, при укладенні договору про надання послуг аварійного комісара, перевагу необхідно надавати положенням гл. 63 ЦК України. Але, що стосується строків оплати послуг аварійного комісара чи відповідальності сторін даного договору на розсуд сторін можуть застосовуватись норми договору підряду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Цивільний кодекс України [Текст] : за станом на 15 січ. 2008 р. — Х.: Одісей, 2008. — 423 с. — (Серія "Закони України").
- Закон України «Про страхування» // ВВР України. — 1996. — N 18. — ст. 78.
- Закон України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» // ВВР України. — 2005. — N 1. — ст. 1.
- Постанова кабінету міністрів України «Про затвердження Типового положення про організацію діяльності аварійних комісарів» від 5 січня 1998 року, № 8.
- Розпорядження Державної комісії з регулювання фінансових послуг № 5417 від 23 лютого 2006 р. «Про затвердження Порядку залучення Моторним (транспортним) страховим бюро України аварійних комісарів для визначення причин настання страхових випадків, розміру збитків та перевірки дій страховика» [Електронний ресурс] : — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0259-06>
- Дзера О.В. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Бондар Т.В., Дзера О.В., Кузнєцова Н.С. та ін. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 896 с.
- Степанов Д. Услуги как объект гражданских прав // Рос. юстиция. 2000. № 2.